

Forfatter: Ewald, Johannes

Titel: Udrag fra Herr Panthakaks Historie og Meeninger

Citation: Ewald, Johannes: "Herr Panthakaks Historie og Meeninger", i Ewald, Johannes: *Herr Panthakaks Historie og Meeninger*, udg. af Johnny Kondrup , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, i samarbejde med Nyt Dansk Litteraturselskab, cop. 1988, s. 172. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-ewald01dkval-shoot-idm140540296896192/facsimile.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Herr Panthakaks Historie og Meeninger

principper for sikker erkendelse, og omdrejningspunktet er de berømte ord: Jeg tænker, altså er jeg til.

Men i løbet af det følgende århundrede træder personlighedens irrationelle områder med stigende intensitet ind i menneskebilledet. Hos Hørlberg, der godt en generation før Ewald skriver sine latinske levnedshreve (1728-43), udgør de et kaotisk stemningsrige, som fornuften har stort besvær med at holde i skak. Med gysen kaster Hørlberg blikket ned i de evigt vekslende stemningers hekseskedel, men øjner ingen orden i omvekslingerne og bruger betegnelsen uhelbredelig sygdom for, hvad han har set.

Andre følte sig imidlertid tiltrukket af synet. Det 17. og 18. århundredes kultur rummede en betydelig understrøm af religiøs mystik. Den fandt bl.a. udtryk i en autobiografisk litteratur, der gjorde sig til medium for skildringen af det subtile stemnings- og lidenskabsliv hos mystikeren, som dannede basis for (eller blev affødt af) hans særlige erfaringer. Et hovedværk er Jeanne-Marie Guyons *Vie écrite par elle même*, Levned skrevet af hende selv (1688-1709); hun fik i øvrigt stor betydning for Rousseau.

Et særegent udslag af den mystiske strømning var pietismen. Denne fromhedsretning, der jo beherskede Johannes Ewalds barndoms-miljø, appellerede i særlig grad til det subjektive, både til følelsen og selvransagelsen, hos sine tilhængere. Den fik også udtryk i en omfangsrig selvbiografisk litteratur, specielt i Tyskland. Det er dog en litteratur der i sin bestandige pointering af Guds forsyn kan minde om de middelalderlige bekendelser. Intet tyder på, at Ewald har modtaget nogen direkte inspiration herfra.

Det har han heller ikke fra det 18. århundredes betydeligste autobiografi, Jean-Jacques Rousseaus *Les Confessions, Bekendelser*. Den blev ganske vist skrevet i årene 1765-70, altså lige inden Ewald begyndte på sit levned, men henlå i manuskript til 1782, da både Rousseau og Ewald var døde.

Hos Rousseau erkendes de irrationelle egne af personligheden på et rent verdsligt grundlag. Og den erkendende fornuft tildeler sig selv en underordnet rolle i forhold til det kaotiske følelsesliv. Når dette imidlertid ikke indebærer, at Rousseau i selvbiografien opfatter sit liv som et kaos, skyldes det, at følelseslivet netop i erindringens perspektiv viser sig at have sin egen, dybere eller mere omfattende logik (som identificeres med begrebet natur). At Rousseau tør anerkende

kende følelseslivet som bærende for personligheden, hænger sammen med, at han retrospektivt kan afvinde dets bevægelser en mening og retning, som forhen var ubevidst. Følelse og identitet viser sig at falde sammen i den individuelle dannelseshistorie, og selvbiografien står som det eneste rigtige middel til erkendelse af dette sammenfald. Eller sagt med andre ord: I Rousseaus *Bekendelser* møder man for første gang den på følelsessammenhæng grundede dannelseshistorie, og værket markerer derved et foreløbigt højdepunkt i genrens historie.

Har Johannes Ewald ikke kunnet læse Rousseaus *Bekendelser*, så har han dog ikke af den grund været afkåret fra at påvirkes af de ideer, som bærer værket. I 1762 havde Rousseau udgivet sin pædagogiske afhandling *Émile*, hvori de samme ideer fandt udtryk, og netop til *Émile* hentyder Ewald i *Lerret og Meeninger* (s. 89, noten til »Rousseaus Afgud«).

Når Ewald i sin selvbiografi tillægger barndommen – den periode hvor fornuften sover – så stor betydning for sit senere liv, at han næsten alene skildrer den, da er det usædvanligt og nyt i genrens sammenhæng, men der er i pagt med Rousseaus forestillinger. Ligeledes, når Ewald taler om den nødvendige dannelse, som barnets natur må gennemgå, dvs. den gunstige påvirkning, som dets opdragere må udøve, for at de barnlige anlæg kan folde sig harmonisk ud. Når han omvendt bebrejder sine lærere, at visse af hans egne anlæg, som i sig selv var gode, blev fejldviklet, fordi man proppede ham med unyttig lærdom, gloser og bibelsprog, i stedet for at lære ham at leve, ja så er det som skrevet ud af *Émile*.

Rousseausk er også den adskillelse, som Ewald stedvis foretager mellem den menneskelige natur og det borgerlige samfund – og hans dertil hørende tro på, at mennesket af naturen er ædelt i sin stræben, afskyr uret og ikke kender til ejendomsret. Til den ædle natur svarer den varme følelse, mens det borgerlige samfund må nøjes med den kolde forstand – såvel hos Rousseau som hos Ewald.

Endelig kan man mene at høre en genklang af Rousseau i Ewalds utallige henvisninger til sit hjerte; dette ømme, følsomme, svulmende, kærlige, entusiastiske, dristige, flammende hjerte, som banker på hver side af *Lerret og Meeninger*. Med gustent overlæg siger jeg »kans«, for der findes naturligvis også det fænomæn, man kalder tidsånd.